

Követelmények formalizálásának tapasztalatai a vasúti biztosítóberendezés fejlesztésben

Lukács Gábor* Dr. Bartha Tamás**

Farkas Balázs***

*Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 1111 Stoczek u. 2. (e-mail: lukacs.gabor@mail.bme.hu).

**Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 1111 Stoczek u. 2. (e-mail: bartha.tamas@mail.bme.hu).

***Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 1111 Stoczek u. 2. (e-mail: farkas.balazs@outlook.hu).

Absztrakt: A biztonságkritikus, beágyazott vasúti biztosítóberendezések fejlesztése során alkalmazható formális módszerek gyakorlati alkalmazása egyre inkább a figyelem középpontjába kerül, melynek háttérében a formális módszerek matematikai logikán alapuló, precíz leíró képessége áll. A formális módszerek egyik előnye, hogy alkalmazásukkal jelentősen növelhető a valószínűsége annak, hogy a rendszer formális specifikációja helyes és teljes lesz, melyet például modellellenőrzéssel, mint verifikációs eljárással is megerősíthetünk. Ebben a cikkben összefoglaljuk a fejlesztési életciklus követelményelemzés fázisában történő követelményformalizálással szerzett tapasztalatainkat egy esettanulmány felhasználásával. Bemutatjuk a formalizálás célját, megelőző – előkészítő tevékenységeit, valamint kitérünk a formalizálás egy lehetséges felhasználási módjára a modellvezérelt fejlesztések területén.

1. BEVEZETÉS

A formális módszerek alkalmazása a vasúti biztosítóberendezés fejlesztési területen nagy múlttal rendelkezik [1 – 4]. Számos elméleti eredményt közlő publikáció jelenik meg [5 – 6], azonban a módszerek és technikák napi szintű mérnöki gyakorlatba való átültetése még várat magára. Az gyakorlati alkalmazási nehézségek mögött számos probléma húzódik, a teljesség igénye nélkül pl. a szükséges háttérismeretek hiánya a szakterületi mérnököknél (két tudományág alkalmazásának az igénye: számítástudomány és közlekedéstudomány), a hagyományos fejlesztési technikákhoz képesti többlet erőforrásigény, az egyszerű rendszerlemek integrációját követően adódó nagyméretű állapotterek kezelésének kérdésköre stb.

Jelen írásunk középpontjába a fejlesztési folyamat követelményelemzés fázisát helyezzük. Bemutatunk egy követelményrendszert és annak egy lehetséges feldolgozási folyamatát. A követelmények előkészítését követően ismertetjük a követelmények formalizálásának módszerét és példákon keresztül mutatjuk be a formalizálással kapcsolatos tapasztalatainkat.

Kutatásunk célja, hogy előkészítsünk egy olyan domain specifikus platformot, amely megteremti a lehetőséget a vasúti szakterületi mérnökök számára – a formális módszerek matematika leírásait elrejtve – a rendszer tulajdonságainak és viselkedésének ellenőrzésére. Jelen írásunkban olyan tapasztalatokat gyűjtöttünk össze, melyek jelentősen hatással lehetnek a platform kialakítására.

1.1. A formális módszerek

A formális módszerek [7] elsősorban az informatika területén használt matematikai (jellemzően diszkrét matematika és matematikai logika) alapú technikák. A formális módszerek támogatják a fejlesztési folyamat egyes tevékenységeit (pl. specifikáció, verifikáció, validáció, stb.) a jól meghatározott szintakszisukkal és szemantikájukkal. A formális módszerek használata biztosítja többek között a helyességet, teljességet, az ellenőrizhetőséget, stb. valamint jó alapot teremt az automatizált feldolgozáshoz is.

A formális módszerek alkalmazása lehetővé teszi az életciklus korai szakaszaiban a hibák detektálását, így azok jelentősen alacsonyabb költségek mellett javíthatóak.

A formális módszerek a rendszertechnikában ismeretes rendszerosztályok (folytonos, diszkrét és hibrid) rendszerek közül kifejezetten a diszkrét (és hibrid rész-) rendszerek kezelésére alkalmasak. A folytonos rendszerekhez képest a diszkrét rendszerek területén a tudományágak teljesen más kihívásokkal küzdenek. Például matematika szempontból folytonos rendszerek esetében az differenciál-, integrál-egyenletek megoldhatósága (pl. megoldást adhat rá a numerikus módszerek alkalmazása), míg diszkrét esetben a nagyméretű állapotterek kezelése (pl. megoldást adhat rá az állapottér csökkentő módszerek használata, pl. ROBDD).

1.2. Szabványkörnyezet

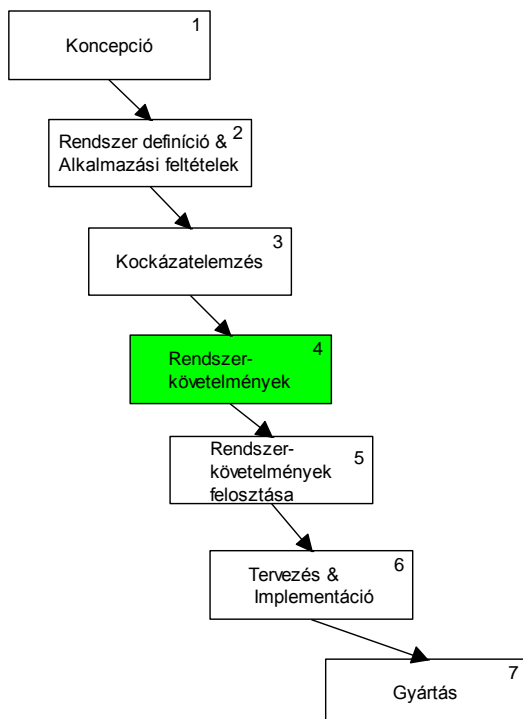
A biztonságkritikus vasúti biztosítóberendezés fejlesztések esetében figyelembe veendő releváns szabványok (elsősorban [9]) is ajánlást tesznek a formális módszerek alkalmazására, például a [9] „A” mellékletet alapul véve:

- A.2 táblázat: SW követelmény-specifikáció,
- A.3 táblázat: SW architektúra,
- A.4 táblázat: SW tervezés és implementáció,
- A.5 táblázat: Verifikációs és tesztelés,
- A.11 táblázat: Adatelőkészítési technikák,
- A.17 táblázat: Modellezés.

[9] szabvány a formális módszereket SIL3-SIL4 biztonságintegritási szinten HR (highly recommended) jelöléssel látja el.

1.3. Fejlesztési életciklus modell

A biztonságkritikus vasúti biztosítóberendezés fejlesztések esetében releváns szabványok (pl. [8] és [9]) előírják az fejlesztési életciklus modell megválasztását (ill. definiálását) és alkalmazását, továbbá ajánlást tesznek a V-modell alkalmazására. A [8] szabvány által ajánlott életciklus modell releváns részlete (leszálló ág, 1 – 7 fázisok) az 1. ábrán látható. Az 1. ábrán kiemeltük azt az életciklus fázist, melyet jelen írásunkban középpontba helyezünk.

1. ábra. V-modell, leszálló ág [8.]

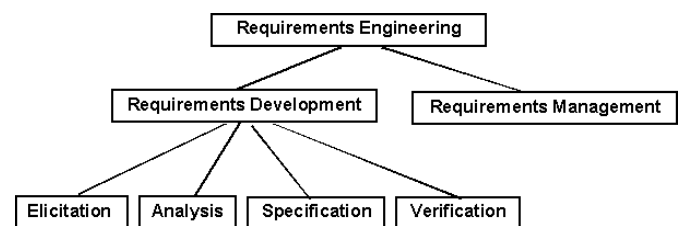
1.4. Requirement Engineering (RE)

Egy rendszerfejlesztés kezdetekor végre kell hajtani a követelmények elemzését (Requirements Engineering, RE). Ez az alapvetést manapság szinte már teljesen elfogadottnak tekintik [10 – 13]. A követelményelemzés döntő fontossággal bír a fejlesztési folyamat sikeressége vagy sikertelensége szempontjából. Az RE célja az, hogy eljussunk a homályos kívánalmaktól egy teljes körű, egyértelmű és ellentmondásmentes követelményhalmazig, amely tükrözi az összes szereplő (stakeholder) konszolidált nézetét. Ez a követelményrendszer képezi a fejlesztés alapját és megalapozza a további fejlesztési tevékenységeket.

Az RE alatt jelen írásunkban a követelményelemzéshez kapcsolódó folyamatot (tudományágat) értjük, beleértve a követelménykezeléshez kapcsolódó folyamatok definiálását, a dokumentációt és karbantartást. Röviden összefoglaljuk az alapvető RE tevékenységeket (2. ábra):

1. Requirements inception or elicitation (RIE)
2. Requirements analysis and negotiation (RAN)
3. System modeling (SM)
4. Requirements specification (RS)
5. Requirements validation (RV)
6. Requirements management (RM)

Megjegyezzük, hogy ezeket az egyértelmű azonosíthatóság miatt angol nevükön adtuk meg.

2. ábra. Az RE összefoglalása [11]

A folyamat a RIE-vel kezdődik, amely tulajdonképpen egy helyzetfelmérés (igényfelmérés) szakasz. Lényege, hogy a fejlesztők és az érdekelt felek találkoznak (előfordulhat, hogy az érdekelt felek előre rögzítik az elvárásaikat, ilyenkor ezt a dokumentumot vitatják meg a fejlesztőkkel). A korszerű fejlesztési módszertanok [14] pedig már a teljes életciklus során ajánlják a felhasználók (mint érdekelt felek bevonását) a fejlesztési folyamatba. A RIE célja, hogy összeálljon egy olyan információ együttes a fejlesztendő rendszerről, melyek alapján meg lehet kezdeni a tényleges fejlesztési munkát.

A RAN célja a követelmények azonosítása és a hozzájuk kapcsolódó esetleges érdekcsoport konfliktusok megoldása. A tevékenység során manapság egyre gyakrabban alkalmaznak valamilyen grafikus rendszerleírásra alkalmas eszközkészletet (pl. UML [15], koncepcionális modell szint) az érdekelt felek és a fejlesztők közötti kommunikáció megkönnyítésére.

Az SM célja, hogy a rendszer felépítését és viselkedését még a megvalósítás előtt megtervezzük és vizsgáljuk. Gyakran a magas szintű felhasználói modelleket egészen az végrehajtási modellekig finomítják.

A rendszerrel szemben támasztott igényeket a követelmény-specifikációban foglalják össze (RS). Sok esetben ez a dokumentum képezi a szerződéskötés alapját is (hiszen pontosan ismerteti a létrehozandó rendszer tulajdonságait, viselkedését és korlátait). Általában mind grafikus, mind szöveges leírást tartalmaz.

Az RV célja, hogy az RS-ben rögzített követelményrendszert különböző szempontok (pl. ellentmondás-mentesség, helyesség, stb.) szerint ellenőrizzük. Az ellenőrzött követelményrendszer ez által válik „hivatalosan elfogadottá”.

Az RM az ellenőrzésen átesett követelményrendszer további életével kapcsolatos tevékenységek kezelésének összefoglaló neve, beleértve pl. a követelmények karbantartását, a változások kezelését, stb. a teljes életciklus alatt.

A vasúti biztonságkritikus rendszerek szoftver fejlesztését részletező [9] szabvány külön szerepkört is dedikál az RE-hez, melyet Requirement Manager (RQM) néven vezet be. A [9] szabvány definiálja az RQM felelősségi körét és a szükséges kulcs kompetenciákat.

2. ESETTANULMÁNY

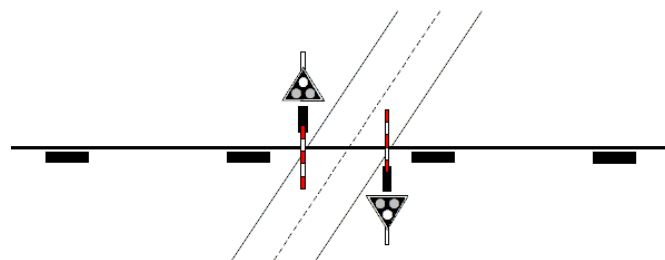
A vasúti biztosítóberendezések számos szempont szerint csoportosíthatóak (pl. vonali/állomási, stb.). A biztosítóberendezési szakterületen a rendszerek méretével (bonyolultságával, objektumainak számával) erős korrelációban áll a vonatkozó követelményrendszer mérete is. Az általunk választott esettanulmány egy automata sorompó, amely vonali biztosítóberendezések [16] közül a funkcionalitását tekintve egy közepesen bonyolult rendszernek számít. Az esettanulmányhoz tartozó követelményrendszer tekintetében a gyári követelményrendszer (lényegében SR) készítésével és a vonatkozó folyamatokkal nem foglalkozunk (részletesen lásd 2.2. fejezet), így jelen írásunk következő fejezeteiben leírtakat, ezt figyelembe véve kell értelmezni.

2.1. Az elektromos automata sorompó rendszer

A közút-vasút kereszteződések esetében a legbiztonságosabb megoldást a külön szintű keresztezések létesítése jelentené, ami a két közlekedési ág forgalmának teljes szétválasztását jelenti. Azonban külön szintű közút-vasút kereszteződések

létesítésére különböző szempontok miatt gyakran nem adódik lehetőség (pl. költségek, stb.). Amennyiben indokoltá válik – pl. számottevő közötti forgalomnagyság, nagy sebességű vasútvonal, stb. – a közút-vasút szintbeni kereszteződést (jellemzően új telepítés esetében) elektronikus automata sorompóval (későbbiekben sorompó-berendezés) biztosítják.

A sorompó-berendezés egy lehetséges kiépítésére láthatunk példát a 3. ábrán. A közút számára 2 fénysorompó és két felsorompó ad jelzést, melyek működését a vasúti pályára telepített érzékelőelemek felett elhaladó vonatok kezdeményezik.

3. ábra. Sorompó-berendezés vázlat egy lehetséges konfigurációval

Megjegyezzük, hogy létezik olyan konfiguráció is, melyben a vasúti közlekedési irány is kap jelzéseket (pl. fedezőjelző) a fény- és felsorompó állapotáról.

2.2. A követelményrendszer bemutatása

Ha egy sorompó-berendezés fejlesztésébe fogunk, akkor számos követelményforrással kell számolnunk. Ezek egy részére hierarchiát is definiáltunk, a következő listában a lista elején lévő követelményforrások képezik a hierarchia csúcát (megjegyezzük, hogy lenti felsorolás nem teljes körű, valamint nem minden esetben definiált egyértelműen a hierarchia, vagy egyszerűen értelme sincs definiálni). Az egyértelműen definiált hierarchia szinteket + jellel jeleztük [17 – 18]:

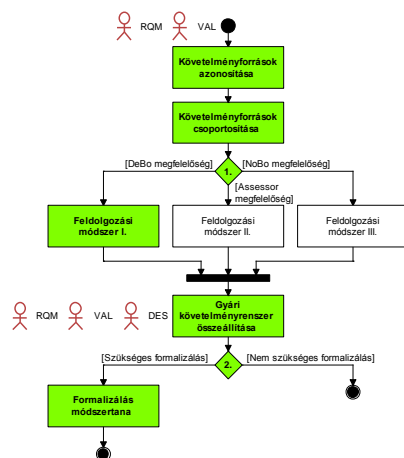
- + EU jog (elsődleges jog, nemzetközi megállapodások, rendeletek, határozatok, ajánlások, vélemények),
- + magyar jog (alaptörvény, törvény, kormányrendelet, miniszterelnöki rendelet, miniszteri rendelet, önkormányzati rendelet),
- Vállalati (üzemeltetői) szabályozás (utasítás, feltétfüzet, műszaki előírás, vállalati szabvány, stb.)
- Gyártói követelmények
- Tervezői követelmények
- Szabványok (EN, MSZ EN, ISO stb.)
- Stb.

Jelen bekezdésben összefoglalunk néhány olyan szempontot, mely jól jellemzi a sorompó-berendezés fejlesztésben releváns követelményrendszer tulajdonságait. A fenti listában szereplő követelményforrások rendkívül heterogének, sok esetben teljesen különböző feldolgozási módot igényelnek. A követelményforrások követelményei gyakran teljesen más szintű követelményeket közölnek, melyek lebontása nem egyértelmű, még tapasztalt követelménymenedzserek is félreértelmezhetik azokat. Pl. az egyes fogalmak a legtöbb esetben csak az adott joganyag értelmezése szerint és csak az adott joganyagra érvényesek. Nagyon fontos a követelmény szöveggörnyezete is, amely komoly hatást gyakorolhat a követelmény értelmezésére. A követelményforrások gyakran ellentmondásos követelményeket támasztanak (sok esetben önellentmondásról is beszélhetünk), melyek tisztázása rendkívül körülményes lehet. A követelményforrások legtöbbje általában az életciklus legtöbb fázisára vonatkozóan tartalmaz előírásokat, melyek közvetetten visszahathatnak a fejlesztésre.

A következő fejezetekben nem foglalkozunk a gyártói követelményekkel (a gyártói követelményrendszer összeállításával), a szabványokkal, a tervező által meghatározott követelményekkel, valamint az EU-s jogrendből származó követelményekkel. Ezeket figyelmen kívül hagyva a megmaradó követelményrendszerhez kapcsolódóan néhány statisztikai adat: összesen 27 feldolgozott követelményforrás (67 azonosított követelményforrásból), 2588 tisztázott követelmény, amiből 1487 formalizálható. Megjegyezzük, hogy a követelményforrások feldolgozása jelenleg is tart.

3. A KÖVETELMÉNYFORMALIZÁLÁST ELŐKÉSZÍTŐ FOLYAMATOK

A követelmények feldolgozásának összefoglaló folyamatábráját a 4. ábrán láthatjuk. A 2.2. fejezetben leírtak alapján zöld színnel jelöltük azt a folyamatára részt, melyet jelen írásunkban részletesen bemutatunk.

4. ábra. Követelmény feldolgozás, összefoglalás

3.1. A követelményforrások azonosítása

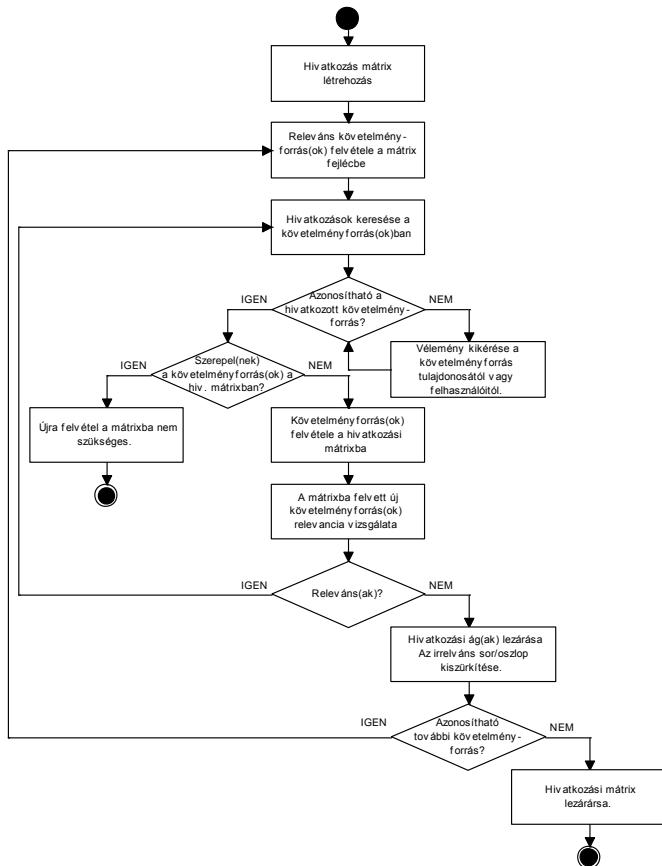
A gyakorlatban a releváns követelményforrások azonosítása általában a rendszerfejlesztést végző szakterületi mérnökök feladata, akik korábbi tapasztalataikra építve, egzakt módszer felhasználása nélkül végzik el ezt a tevékenységet. A következőkben felsorolunk néhány olyan követelményforrás keresési platformot, melyek elősegítik a releváns követelményforrások tekintetében a teljesség elérésének lehető legjobb megközelítését (a vasúti biztosítóberendezés fejlesztésekben):

- korábban fejlesztett hasonló rendszerek azonosított követelményforrásainak vizsgálata,
- a gyártó cég követelményforrás gyűjteményének áttekintése,
- kulcsszavakra való keresés bármilyen fórumon (pl. interneten, joganyagok (net.jogtar.hu), szabványok (mszt.hu), EU-s szabályozás (<http://eur-lex.europa.eu>),
- a fejlesztés stratégia és koncepció fázisában előállított dokumentumok áttekintése (pl. utalhatnak a fejlesztés által megcélzott területre, országra, így az adott ország vonatkozó joganyagait, az ott lévő üzemeltetők előírásait stb. is fel kell dolgozni,
- a fejlesztésben résztvevő mérnökök korábbi tapasztalati alapján ismert követelményforrások összegyűjtése,
- bármilyen a rendszerrel közvetetten vagy közvetlenül kapcsolatban lévő személy véleményének kikérése (pl. üzemeltető, tanúsító, hatóság stb.),
- üzemeltetői követelményforrások átvizsgálása (pl. utasítások, feltétfüzetek stb.),
- tervező által készített korábbi tervek átvizsgálása,
- Stb.

Előbbiekben áttekintettünk egy olyan releváns követelményforrás azonosítási módszert, mely elterjedten alkalmazott a gyakorlatban, ugyanakkor erősen tapasztalati. A következőkben bemutatunk egy olyan, a fejlesztéshez releváns követelményforrások azonosítására vonatkozó módszert, amely fent ismertetett tapasztalati módszerhez képest lehetővé teszi a releváns követelményforrások teljes körű levezetését megadott határparaméterek mellett. Ez módszer akár validációs ill. verifikációs (V&V) technikaként is alkalmazható.

A releváns követelményforrások teljeskörű azonosítását megcélzó módszer egy mátrixra épül, amit hivatkozási mátrixnak neveztünk el. A módszer bemenete a szakterületi mérnök által megadott releváns követelményforrásokat összefoglaló lista (megjegyezzük, hogy elegendő, ha ez a lista mindössze egyetlen elemből áll, pl. a sorompó-berendezés esetében [19]). A módszer lényege, hogy a megadott követelményforrásokból kigyűjti az összes az adott

dokumentumból kifelé mutató hivatkozást és vizsgálja azokat relevancia szempontjából. A folyamat lényeges elemeit az 5. ábrán mutatjuk be.

5. ábra. Hivatkozási mátrix kezelése

3.2. A követelményforrások csoportosítás

A fejlesztett vasúti biztosítóberendezések esetében a megfelelőséget három szervezet vizsgálhatja:

- DeBo,
- NoBo,
- Assessor.

Mindhárom szervezet esetében más célok állnak a vizsgálat középpontjában:

- DeBo: a nemzeti követelményeknek való megfelelőséget vizsgálja (törvények, rendeletek stb. Ezen kívül ide értjük az üzemeltető, mint szervezet követelményeit is (feltétfüzet, utasítás stb.),
- NoBo: az átjárhatósági előírásoknak való megfelelőséget vizsgálja (pl. TSI/ÁME),
- Assessor: a szabványoknak való megfelelőséget vizsgálja (pl. EN 50126 stb.).

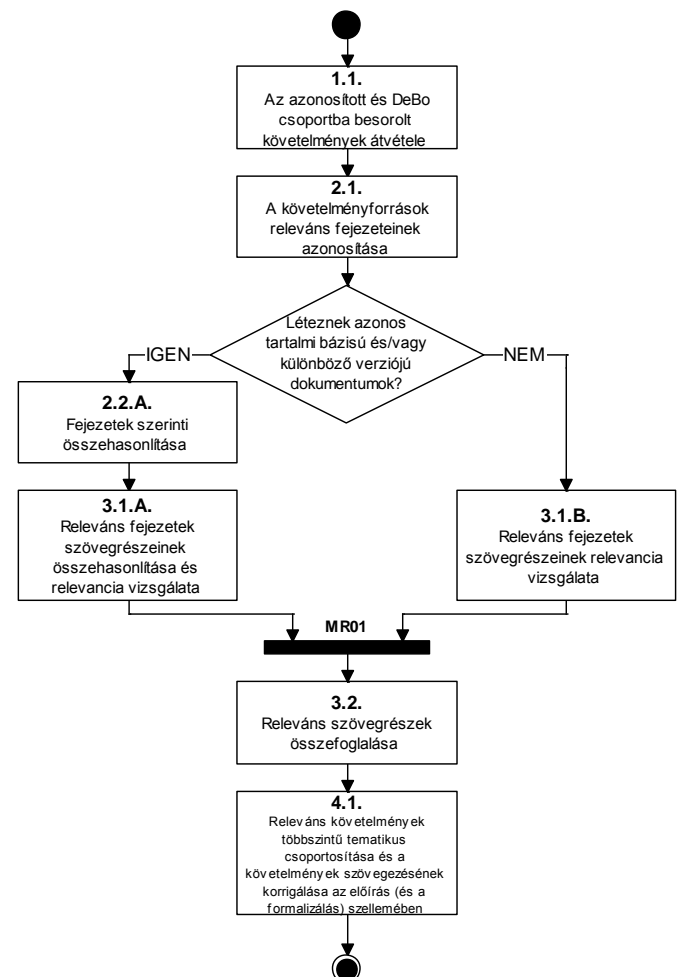
Célszerű már a követelményforrások azonosításakor megállapítani (a legtöbb esetben ez külön vizsgálat nélkül

megtehető), hogy melyik vizsgálati célhoz tartozik majd a követelményforrás.

A csoportosítást követően elérjük a követelmény-feldolgozási folyamatunk 1. mérföldkövét (lásd 4. ábra, rombusz). A folyamatunk itt a megfelelőség vizsgálat függvényében három ágra szakad, mely ágak közül jelen írásunkban részletesebben a „Feldolgozási módszer I.” ágat ismertetjük részletesebben (A választás oka mögött az áll, hogy ezen a szinten megfogalmazott követelmények már kellően alacsony szintűek (részletekbe menőek) a közvetlen formalizáláshoz, lásd. 2.2. fejezet, a követelmények több mint fele formalizálható volt).

3.3. Feldolgozási módszer a nemzeti követelményeknek való megfelelőség vizsgálatához

A módszer egyszerűsített lépéseit a 6. ábrán szemléltetjük.

6. ábra. Követelmény-feldolgozási módszer I.

A 4. ábrán jelzett 2. mérföldkövet megelőzi a fejlesztés egyik alapvető dokumentumának, a gyári követelmény specifikációnak az elkészítése. Az esettanulmányban ezt a

lépést kihagytuk (lásd. 2.2. fejezet) azért, mert az esettanulmány során nem tűztük ki célul a teljes gyári követelmény rendszer összeállítását (annak rendkívüli erőforrás igényei miatt).

A 4. ábrán jelzett 2. mérőföldkő elérésekor a fejlesztés korábbi szakaszaiban előírtaknak megfelelően döntünk a követelményformalizálás – általánosabban a formális módszerek, mint technikáknak – alkalmazásáról. Külön nem részletezzük [9] erre vonatkozó ajánlásait az alkalmazott technikák kiválasztásáról, SIL szintről, stb. Például az sorompó-berendezés esetében, amely hazánkban egy SIL4 funkciókból álló biztonsági berendezés [9] A.2 táblázata alapján egy lehetséges választható kombináció a formális módszerek melletti természetes nyelven leírt követelmény specifikáció (a természetes nyelvű leírás kötelező elem).

4. KÖVETELMÉNYFORMALIZÁLÁS

A követelmények formalizálásának igénye a fejlesztési tapasztalatok alapján keletkezett, hiszen számos hiba a hiányos vagy ellentmondásos követelményspecifikációra vezethető vissza [19]. Megoldást jelenthet erre a szigorú specifikációs nyelvek használata, ellenőrzött tervezési minták készítése és a specifikáció ellenőrzése [20]. Jelen írásunkban utóbbit tűztük ki célul (lásd 4.5. fejezet).

4.1. A CTL nyelv

A formális nyelvek közül a követelmények formalizálása céljából a CTL (Computational Tree Logic) nyelvet választottuk, mert a formalizált követelményeket modell-ellenőrzésre szeretnénk felhasználni (és a modellellenőrzés általunk kiválasztott eszközök egy része is ezt a nyelvet támogatja), továbbá a CTL nyelv kellően egyszerű a vasúti szakterületi alkalmazásokhoz [22 – 23]. A CTL nyelv az elágazó idejű temporális logikák csoportjába tartozik. A CTL nyelv részletekbe menő ismertetésére külön nem térünk ki, jó leírást olvashatunk róla például [21]-ben.

4.2. Követelmények formalizálhatósága

Az esettanulmány követelményei a formalizálhatóság szempontjából három csoportra bontottuk:

- Formalizálható követelmények: melyek egyértelműen leírhatóak CTL nyelv segítségével,
- Nem formalizálható követelmények: melyek nem írhatóak le CTL nyelvvvel,
- Modellfüggő a követelmény formalizálhatósága: a követelmények formalizálása jelentősen függ a modelltől (pl. annak részletezettségétől).

A következő alfejezetekben mindhárom csoportra mutatunk be példákat felhasználva a 3. fejezetben bemutatott esettanulmány.

4.3. Példa egy követelmény formalizálására

1. táblázat. Az eredeti követelmény

Követelmény-azonosító	Követelmény szövege	Formalizálható?
UT4-132-003-01	A késleltető szerkezet a berendezést az előírt idő letelte után szükség esetén lekapcsolja.	igen

2. táblázat. Formalizálásra előkészített követelmény

CTL operátor	HA	Kifejezés	AKKOR	Kifejezés	Modellellenőrzés elvárt eredménye
EF	-	(berendezés lekapcsolási időzítés indul)	-	-	TRUE
AG	+	(berendezés lekapcsolási időzítés lejár)	+	(a berendezés lekapcsol)	TRUE

Az 1. és 2. táblázatok alapján látható az a gyakori jelenség, hogy egy természetes nyelven megfogalmazott követelmény több követelményre esik szét a formalizálás során (Természetesen ez nagyban függ az atomi kijelentések célszerű megválasztásától).

A formalizált követelményt nem ismertetjük, mert a vonatkozó modellrész még fejlesztés alatt áll. A formalizált követelmény erősen függhet a modelltől (pl. változónevek), ill. függ az alkalmazott modellellenőrző szintaktikájától esetleg szemantikájától.

4.4. Példák nem formalizálható követelményekre

3. táblázat. Nem formalizálható követelmény, 1. példa

Követelmény-azonosító	Követelmény szövege	Formalizálható?
FF7-129-030-00	prEN 50129 Vasúti alkalmazások: Biztonságorientált elektronikus rendszerek.	nem

A 3. táblázatban szereplő követelmény egy hivatkozás: nem formalizálható.

4. táblázat. Nem formalizálható követelmény, 2. példa

Követelmény-azonosító	Követelmény szövege	Formalizálható?
FF7-166-019-00	A karbantartási utasításban meg kell határozni, hogy mi a forgalmi kezelőszemélyzet teendője a zavarok, illetve meghibásodások esetén.	nem

A 4. táblázatban szereplő követelmény egy dokumentációra vonatkozó követelmény: nem formalizálható.

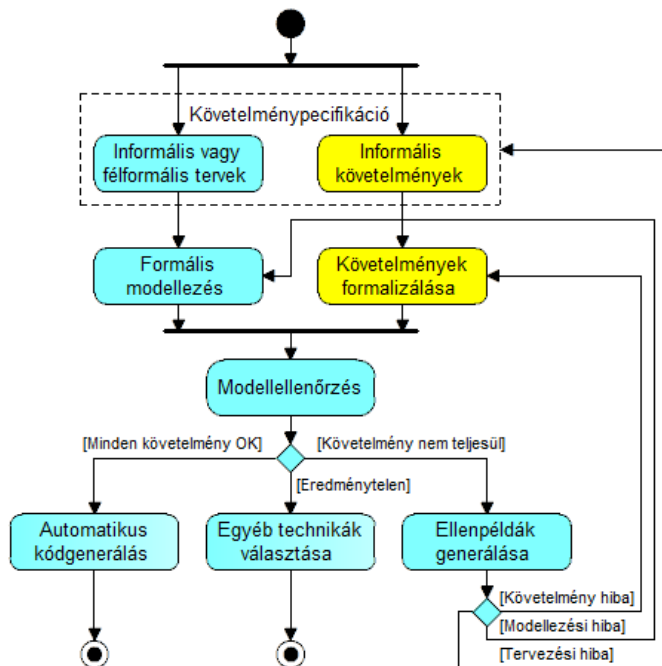
5. táblázat. Modellfüggő a követelmény formalizálhatósága, 3. példa

Követelmény-azonosító	Követelmény szövege	Formalizálható?
JSZ2-065-002-00	Rendkívüli esemény: A vasút területén bekövetkezett minden olyan zavar vagy akadály, amely a vonatközlekedést kizárja, akadályozza vagy jelentős forgalmi zavart okoz.	Jelentősen függ a modelltől

Az 5. táblázatban szereplő követelmény egy fogalom: formalizálhatósága jelentősen függ a modelltől. Ezen követelmények formalizálásnak előkészítését a modellezési cél meghatározásáig nem hajtjuk végre.

4.5. A formalizált követelmények egy lehetséges felhasználása: a modellellenőrzés

A formalizált követelmények egy lehetséges felhasználását, a modellellenőrzést mutatja be a 7. ábra [21-23].

7. ábra. Formalizált követelmények egy lehetséges felhasználása

A modellellenőrzés [21] egy olyan formális módszer, amely a vizsgálandó rendszer egy modelljéről (viselkedés leírás) és annak elvárt működését tartalmazó követelmény-specifikációjáról (tulajdonság leírás) a rendszermodell teljes állapotterének szisztematikus bejárásával dönti el, hogy a rendszermodell a követelmény-specifikációt teljesíti-e vagy sem. A modellellenőrzés kimenete (a felhasznált modellellenőrző eszköztől függően) a vizsgált követelmény nem teljesítése esetében egy ellenpélda.

5. TAPASZTALATOK ÖSSZEFOGLALÁSA

5.1. A követelményformalizálást előkészítő tevékenységekkel szerzett tapasztalatok

A követelmények formalizálását előkészítő folyamat rendkívül erőforrás-igényes, monoton munkavégzést igénylő tevékenységsorozat. A folyamat hatékonysága növelhető követelmény-adatbázisok szervezésével, ill. egy célszerűen megválasztott CASE eszköz alkalmazásba vételével, azonban a megfelelő CASE eszköz kiválasztás a sok választási szempont (pl. nyomkövetés, verziókövetés, nézetek, csoportosítás, hierarchikus felépítés, relációk kezelése, stb.) miatt nehézkes lehet.

A releváns követelményforrások azonosítására bemutatunk egy használható, egzakt módszert (hivatkozás mátrix), azonban a mátrix előállítása rendkívül erőforrás igényes lehet nagyobb követelményrendszerek esetében. A mátrix előállítását nagyban nehezítik a pontatlan hivatkozások, ill. hogy a nyomkövethetőség nem minden esetben egyértelmű. A módszer alkalmas a szakterületi mérnökök által ad hoc módon végzett követelményforrás azonosítás verifikációjára.

5.2. A követelményformalizálásban szerzett tapasztalatok

A formalizálás bemenetét képező természetes nyelvű követelményspecifikáció a formalizálás segítségével hatékonyan javítható (kivételt képeznek ez alól a hiányosságok). A formalizálás segíti a követelményrendszer nehézségeinek (pl. ellentmondások) a megoldását.

A modellezés – mely jelen írásunkban csak érintőlegesen a modellellenőrzés kapcsán érintettünk – jelentős hatással van a követelmények formalizálására pl. többek között ide értendő a modellezés célja.

A formalizálást előkészítő lépésiben a követelmények még természetes nyelven is jól olvashatóak maradnak, a formalizálást követően azonban már csak matematika jelek sokasága. Érdekes kérdést vet fel ezzel kapcsolatban, hogy pl. a modellellenőrzés során feltárt ellenpélda milyen módon forgatható vissza természetes nyelvre, hogy a vasúti szakterületi mérnökök is megértsék a hibát.

Az eddigi tapasztalataink alapján megállapítjuk, hogy a követelmények formalizálásához szükség van vasúti szakterületi mérnök közreműködésére a következőkben:

- Félreértések elkerülése: pl. a kifejezések konstruálásakor jelentős tartalmi különbségek léphetnek fel az eredeti megfogalmazáshoz képest,
- Döntési helyzetek felelőssége: pl. hasonló tartalmú kifejezések összevonása,
- Követelmények célszerű felbontása: pl. egy követelményből a formalizálás során több követelmény létrehozásának szükségessége,

- Temporális logika ismerete: a követelmények a legtöbb esetben még csak utalást sem tesznek a használandó operátorokra.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen írásunkban bemutattuk a vasúti biztosítóberendezések fejlesztésének követelményelemzési fázisával kapcsolatos problémaköröket és a követelmények feldolgozásának egy lehetséges módját (folyamatát). Egy célszerű esettanulmányból kiragadott példák segítségével ismertettük a követelmények formalizálásnak előkészítését, bemutattuk a formalizált követelmények egy lehetséges gyakorlati alkalmazását, a modellellenőrzést. Összefoglaltuk a formalizálást előkészítő folyamatokkal kapcsolatos tapasztalatainkat.

Kutatásunk célja közt van, hogy létrehozzunk egy olyan domain specifikus platformot, amely megteremti a lehetőséget a vasúti szakterületi mérnökök számára a formális módszerek matematika leírásait elrejtve a rendszer tulajdonságainak és viselkedésének ellenőrzését. Jelen írásunkban olyan tapasztalatokat gyűjtöttünk össze, melyek jelentősen befolyásolhatják a platform kialakítását.

7. HIVATKOZÁSOK

- [1] Sági B. Formális módszerek alkalmazása a vasútbiztosító technikában, PhD értekezés, Budapest, 2003.
- [2] A. Cimatti, et al. Formal Verification of a Railway Interlocking System using Model Checking, Formal Aspects of Computing, Vol. 10, Issue 4., pp 361-380, 1998.
- [3] Arne B. Case Study: Formal Verification of a Computerized Railway Interlocking, Formal Aspects of Computing, Vol. 10, Issue 4, pp 361-360, 1998.
- [4] M. Banci, et al. The Role of Formal Methods in Developing a Distributed Railway Interlocking system, http://fmt.isti.cnr.it/webpaper/forms_04.pdf
- [5] L. H. Vu, et al. Formal modeling and verification of interlocking systems featuring sequential release, Science of Computer Programming, Vol. 133, Part 2, pp. 91-115, 2017.
- [6] A. Bonacchi, et al. Validation of Railway Interlocking Systems by Formal Verification, A Case Study, Internal Conference on Software Engineering and Formal Methods, pp 237-252, 2013.
- [7] Pataricza A., et al. Formális módszerek az informatikában, ISBN 978-963-9548-90-9, 2006.
- [8] MSZ EN 50126:2001 Vasúti alkalmazások. A megbízhatóság, üzemképesség, a karbantarthatóság és a biztonság (RAMS) előírásai és bizonyítása. 1. rész: Alapvető követelmények és az általános folyamat.
- [9] MSZ EN 50128:2011 Vasúti alkalmazások. Távközlési, biztosítóberendezési és adatfeldolgozó rendszerek. Szoftverek vasúti vezérlő- és védelmi rendszerekhez
- [10] I. SOMMERVILLE, P. SAWYER, REQUIREMENTS ENGINEERING: A GOOD PRACTICE GUIDE (WILEY, 1997)
- [11] KARL E. WIEGERS WHEN TELAPTAHY WON'T DO: REQUIREMENTS ENGINEERING KEY PRACTICES
- [12] B. Nuseibeh, S. Easterbrook: Requirements Engineering: A Roadmap, 2000
- [13] A. v. Lamsweerde: Formal Specification: a Roadmap, 2000
- [14] Manifesto for Agile Software Development, 2001 <http://agilemanifesto.org/>
- [15] Unified Modeling Language, <http://www.omg.org/spec/UML/>
- [16] Németh L. Vonali biztosítóberendezések, MÁV Rt. Vezérgazgatóság, 2000.
- [17] Magyarország Alaptörvénye (2011. Április 25.), https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV
- [18] Az Európai Unió jog forrásai és hatálya, 2017. http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_1.2.1.pdf
- [19] Dávid I. Az úrhajózás történetének legnagyobb katasztrófái, 2015. <http://24.hu/tudomany/2015/05/09/az-urhajozas-tortenetek-legnagyobb-katasztrofai/>
- [20] Majzik I. Követelmény-specifikáció készítés és ellenőrzés, 2016.
- [21] Ésik Z. [et al.] Hardver- és szoftverrendszerek verifikációja, Typotex, 2011, ISBN 978-963-279-497-6, http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0008_esikgombasnemeth/Esik_Gombas_Nemeth_Hardver_1_1.html
- [22] Farkas B., Lukács G., Dr. Bartha T. Formális modellezés alkalmazásának lehetőségei a vasúti biztosítóberendezések területén – 1. rész, Vasúti vezetékvilág XXII. 2017/2
- [23] Farkas B., Lukács G., Dr. Bartha T. Formális modellezés alkalmazásának lehetőségei a vasúti biztosítóberendezések területén – 2. rész, Vasúti vezetékvilág XXII. 2017/3